

Confessio

Szárszó, 1985: 1986 MAR 3

A magyar társadalom változásai és gondjai
Népesedés – család – abortusz
Magyar nevelés '85

Vallás, ifjúság, kultúra

A hétköznapiak higiéniája

Cserkészlet és evangéliumi cserkészlet
Magyarországon

A nemzeti közmegegyezés továbbépítése
„Játsszunk Dosztojevszkijt!”

Jékely Zoltán elbeszélése
és Tóth-Máthé Miklós egyfelvonásosa

Gáborjáni Szabó Kálmán művészete

Magyar bibliakiállítás Amszterdamban

Versek, filmkritika és könyvismertetések

'86
1

KIADJA A MAGYARORSZÁGI
REFORMÁTUS EGYHÁZ

Ecsedi Báthory István meditációi

Sajtó alá rendezte Erdei Klára és Keveházi Katalin.

Adattár XVI—XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 8. Bp.—Szeged, 1984. 312 p.

A szegedi József Attila Tudományegyetem Régi Magyar Irodalomtörténeti tanszékének régi terve valósult meg akkor, amikor napvilágot látott az Ecsedi Báthory István meditációi című kötet, hiszen már 1964-ben elkészült Nagy Barna tervezete E B I műveinek gondozására, kiadására.

A Habsburg-párti Báthoryak nyíri (vagy ecsedi) ágának utolsó képviselője 1555-ben született, s 1585-ben már Szabolcs, Szatmár és Somogy megye főispánja, országbíró volt. Politikai, katonai tevékenységét a 15 éves háború szakirodalmából ismerhetjük meg, még akkor is, ha aktívan, csak az első négy év harcaiban (Szabadka, Fülek, Hatvan) vett részt. 1605 őszén halt meg már mint Bocskai híve. Az 1596-tól Ecsed várába húzódott főúr, református hitsorsosai erősödő üldözése, Belgiojoso és Basta császári tábornokok atrocitásai, Illésházy István pere hatására szakított a család császárpárti hagyományaival, s élete utolsó hónapjait mint a Habsburg-ellenes mozgalom híve élte le.

A gyakorta válságkorszaknak nevezett XVI—XVII. század fordulójának azonban nem csak politikátörténetileg érdekes alakja E B I. Egyháztörténeti szempontból már az is sokatmondó, ha megemlítiük, hogy Czeglédi Ferenc és Czeglédi János mellett sokáig Hodászi Lukács volt az ecsedi első pap, s így Ecsed egy időre a Részek egyik egyházi központjává válhatott. Művelődéstörténeti szakirodalmunk úgy is számontartja E B I-t, mint a századforduló újsztoicizmus felé orientálódó művelt elitjével — Forgách Mihály, Kátai Mihály, Rimay János stb. — szoros kapcsolatot tartó mecénást, kiemelve, hogy az Ecsedi várnak udvari kultúránk történetében is helye van. Ezt bizonyítja a korabeli nyomtatványok vizsgálata is, hiszen ha az újabb szakirodalom (Szabó András) szerint vitatható is, hogy a Vizsolyi Biblia kiadásának támogatója lett volna,

Fegyverneki Izsák sok kiadást megért Enchiridionját, s Szenci Molnár Albert magyar—latin szótárának 1604-es nürnbergi kiadását neki ajánlották. Halálakor három nyomtatvány is megemlékezett róla. Hodászi Lukács és Zólyomi Sámuel gyászbeszéde mellett Szamos-Újfalvi Péter s más 9 szerző gyászversei is kikerültek a debreceni nyomdából.

A most megjelent szövegeken kívül fennmaradt végrendelete s levelezésének egy kis része; kiadásukat levenni a napirendről azt jelentené, hogy a jelen kötetben szereplő szövegek értelmezhetősége néhány szemponttal szegényebb lenne.

E B I halálakor, végrendelete szerint, levelezését (köztük Balassi Bálint leveleit) szinte teljesen megsemmisítették, könyvei, kéziratai az ecsedi lelkész könyvtárába kerültek, így a Meditációk is. A kézirat további sorsáról csak annyit tudunk, hogy 1850-ben az oláhfenesi Jósika-kastélyból hozta Magyarországra Tompa László, s helyezte el az Akadémia könyvtárában. Ettől kezdve a kézirat története már irodalomtörténetírásunk története is, hiszen Toldy Ferenc ismertette, néhány szemelvényt ki is adott belőle. Azóta minden irodalomtörténeti összefoglalásban úgy szerepel, mint XVI. századi prózairodalmunk egyik kiemelkedő darabja, s a magyar nyelvtudomány is mint jeles nyelvemléket tartja számon. A figyelem elsősorban a Meditációk felé fordult, melyeket neveztek zsoldárnak (Toldy Ferenc, Incze Gábor), fohászkodásnak (Incze, Pintér Jenő), imádságygyűjteménynek (Klaniczay Tibor) s elmélkedésnek (Horváth János, Pirnát Antal). Erdei Klára, a kötet egyik sajtó alá rendezője tisztázta műfaji hovatartozásukat (ItK 1980. 55—69.). Ő meditációnak nevezi őket, s részletesen megrajzolta azt az európai szellemi hátteret, amely részben közvetlen hatással volt E B I-ra, másrészt analógiául

szolgál. E meditációk teológiai, és tágabb művelődéstörténeti értékelésekor tekintetbe kell tehát vennünk a XVI. századi francia református meditációs irodalmat, elsősorban Théodore de Bèze, először 1581-ben megjelent elmélgedéseit, s zsoldármagyarázatait (erről lásd Erdei Klára tanulmányait a Régi magyar irodalmunk és európai háttere című tanulmánykötetben: Szeged, 1980. 207—234., és az Acta Litteraria XXIV. kötetében: Bp. 1982. 117—155.).

Az E B I által tudatosan szerkesztett — fejezetekre osztott — meditációknak csupán egy része maradt fenn. E szövegrész vizsgálata azt mutatja, hogy 1579 és 1605 között öt alkalommal írta újra munkáját: élete egy-egy válságperiódusát — rosszul sikerült házassága, Szepsinek, kedvenc városának feldúlása stb. — újra átélve írta lelki önéletrajzát, önmagával és Istennel szembe-sülten (lásd Erdei Klára dolgozatát ItK 1982. 520—626.).

A jelen kiadáshoz kapcsolódó, az egyes szövegrészek concordantia-vizsgálatára vonatkozó jegyzetek — amely *Keveházi* Katalin munkája — nagyban segíthetik a Meditációk további teológiai vizsgálatát.

Keserű Bálint a kötet utószavában megírta azt a minimális programot, melyet E B I munkáinak közreadásával szerettek volna megvalósítani: olyan betűhív olvasat publikálását, amely alapjául szolgálhat egy majdani kritikai kiadásnak, ugyanakkor elegendő ahhoz, hogy az egyes művek elemzése ez alapján megtörténjen. Az eddigiekben említett tanulmányok ugyanis a Toldy Ferenc által közzétett szemelvények ismeretében készültek, illetve e kiadás előkészítése kapcsán. Nem született még olyan tanulmány, amely vállalkozott volna kötetünk másik két szövegének — *Ars orandi* és *Traktátus a Szentháromságról* — értékelésére, művelődéstörténeti összefüggésbe való helyezésére. A szövegkiadás hiányában ez nehéz is lett volna, sőt, Nagy Barna 1964-es kiadási tervezetében az *Ars orandi* nem is szerepel külön tételként, hiszen az Erdei Klára választotta el a Meditációktól, melyeknek utolsó változatával egyidőben keletkezhettek (tehát

1605 körül). E részben latin nyelvű írás a XVI. század magyar irodalomtörténetében egyedülálló a maga műfajában.

A Szentháromság teljes egységéről szóló hitvitázó értekezés elemzésének szempontjait részben kidolgozta már Nagy Barna, ám a szükséges tanulmányok nem készültek el. A csonkán maradt, 1595 és 1600 között keletkezett traktátusban idézet szintjén Kálvin, Théodore de Bèze, Hieronimus Zanchius gondolataival találkozhatunk, s az egyházatyák közül Augustinuséival és Johannes Chrysostomuséival. A még el nem készült elemzések feladata azonban annak eldöntése, hogy melyik korabeli európai teológiai irányzathoz köthető, s hogy mennyiben volt rá hatással a hazai hitvitairodalom.

A kötetben a három E B I munkán kívül két utószó is olvasható. A sajtó alá rendezők ismertetik azokat az elveket, amelyek alapján a betűhív — s immár a nyelvtörténeti értékelésre is alkalmas — kiadás elkészült; de nem csak a kiadás, hiszen közben rendezték a kéziratot is, amelynek lapjai az idők során összekeveredtek. A változtatásokat a lapok sorrendjében úgy végezték el, hogy a megelőző állapot visszaállítható, a munka ellenőrizhető. Itt térnek ki a jegyzetelés módjának indoklására is: a szövegkritikai jegyzetek mellett szerepelnek a szómagyarázatok (ezen túl külön szójegyzék is található a kötetben), a latin szövegrészek fordításai, E B I forrásainak megjelölése, ahol azt a sajtó alá rendezők tudták, s tárgyi jegyzetek. A logikus felépítés ellenére sem ártott volna, ha a tárgyi jegyzetekhez csatolták volna azt a bibliográfiai adatot, ahonnan azt tudni lehet.

A másik utószót a sorozatszerkesztő, *Keserű* Bálint írta, ebben a kiadás történetét ismerhetjük meg a legfontosabb szakirodalmi tételek rövid áttekintésével, továbbá a szerző, E B I tömör életrajzát. Nagy Barna tervezetében szerepel egy, a szöveget kísérő, a szakirodalom kritikai áttekintését magában foglaló előszó; ez itt elmaradt, s az utószavak a szövegkiadást kísérő tanulmányok illő tömörségével készültek. Nem ártott volna azonban a sokszor idézett tervezet egy másik

darabja, az E B I-ra és műveire vonatkozó szakbibliográfia, melyet könnyűszerrel össze lehetett volna állítani, s amely különállóan a kritikai kiadásoknak sem tartozéka.

A latin részeket Keveházi Katalin tolmácsolásában olvashatjuk ugyan, ám ez nem jelenti azt, hogy ez a kiadás pótol egy modernizált szövegű, népszerűsített edíciót, melyet olvasóközönsége, a kiadói gyakorlatban emlegetett „művelt olvasóréteg” azért is elvárhatna, mert a könyv mindössze 800 példányban jelent meg, betűhíven (tehát nem esti olvasmánynak szánva), s a terjesztés

megoldatlansága folytán gyakorlatilag hozzáférhetetlenül.

E B I Meditációit több mintegy évszázada tervezték kiadni, most három mecénás is akadt: a szegedi egyetem tanszéke, ahol a munka elkészült, a „Kulturális és történelmi emlékeink feltárása, nyilvántartása és kiadása” kutatási főirány, aki kifizette, és a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, ahol sokszorosították. A könyv megjelenése nagy hiányt pótol, és sok feladatot adott a művelődéstörténetírásnak.

Monok István

Felhívás a Bethlen Gábor Alapítvány támogatására

1979 karácsonyán *Illyés* Gyula kezdeményezésére egy Bethlen Gáborról elnevezett alapítvány létrehozását határoztuk el írók, tudósok, művészek — számszerint hatvanöten. A fejedelem születésének négyszázadik évfordulója érlelte meg a felismerést: égető teendőink természete bethleni munkát kíván. Olyan tehetséget, hűséget, szívósságot, bölcsességet, amilyennel ő — nagy veszedelmek között — Erdélyt ortalmas várra, a benne élő nemzetiségek és felekezetek otthonává építette. Alapítványunkkal az ilyen képességek és szándékok felteleteit szeretnénk jobbitani. Azokat a vállalkozásokat óhajtjuk ösztönözni és támogatni, határainkon belül és azokon túl, melyek a magyarság történelme során felhalmozott értékeit tudatosítják, hitelesen értelmezik, őrzik és gyarapítják, s amelyek e térség népeinek megbékélését elősegíthetik.

E szándék megvalósítását a Művelődési Minisztérium 1288/1985. I. számú intézkedésével jóváhagyta. A Bethlen Gábor Alapítvány: „kötelezettségvállalás közérdekű célra”, tehát sajátos lehetőségekkel rendelkező magánalapítvány, melynek alapösszegét, mint alapítók *Csoóri* Sándor, *Illyés* Gyula, *Kodály* Zoltánné és *Németh* Lászlóné ajánlották fel. Ennek gyarapítása révén kell összegyűlnie annak az összegnek, melynek kamataiból a Bethlen Gábor Alapítvány az alapító okiratban rögzített célok elérését ösztönözheti, tehát — állampolgárságra való tekintet nélkül — díjakat, ösztöndíjakat és megbízási díjakat adhat.

Az Alapítvány ügyeinek intézésére az alapítók és a Művelődési Minisztérium (mint felügyeleti szerv), közös akarattal kuratóriumot létesítettek. Ennek nevében fordulunk most mindazokhoz — hazai és külföldi személyekhez, közösségekhez és intézményekhez —, akik az Alapítvány törekvéseit vállalják, járuljanak hozzá az alapösszeghez. Hozzájárulásukat kizárólag az 566-22 977 számú csekkszámra, az OTP 02. Körzeti fiók (Budapest, Frankel Leó u. 21—23) MNB 217-98 302 címre küldhetik el.

Ezenkívül minden célirányos adományt szívesen fogadunk. A beérkező pénzüsségeket és egyéb adományokat igazolva nyugtázzuk.

Postacímünk: Bethlen Gábor Alapítvány
Budapest 114.
Pf.: 247
1536

Budapest, 1985. szeptember 20.